

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ και ο Χριστιανισμός¹

Η θρησκευτική πολιτική του Μεγάλου
Κωνσταντίνου στην περίοδο της μονοκρατορίας του

● Δρ Φωτεινή Νταντάλια - Δράκου

Η πρωτεύουσα του Μεγάλου Κωνσταντίνου² αποτέλεσε το σημείο αναφοράς της αυτοκρατορίας³, η οποία παρέλαβε τον ελληνορωμαϊκό πολιτισμό της αρχαιότητας, διατήρησε το ρωμαϊκό όνομα και έπαιξε ένα σημαντικό

ρόλο στην ιστορία⁴. Το συμβατικό όνομα που δόθηκε τη νεότερη εποχή, Βυζαντινή αυτοκρατορία, ανάγεται στην παλιά αποικία των Μεγαρέων, το Βυζάντιο⁵, στη θέση της οποίας κτίστηκε η νέα πρωτεύουσά της, τη σημασία της οποίας εξαίρουν στα έργα τους ο Ησύχιος από τη Μίλητο⁶ και ο Ιω-

¹ Το άρθρο αυτό αποτελεί μέρος ενός έργου της συγγραφέως με θέμα: *Η ιστορία της Κωνσταντινούπολης και των αυτοκρατόρων της μέσα από τις νομοματικές πηγές της υστερορωμαϊκής περιόδου. Το έργο συγχρηματοδοτείται 75% της Δημόσιας Δαπάνης από την Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% της Δημόσιας Δαπάνης από το Ελληνικό Δημόσιο - Υπουργείο Ανάπτυξης - Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας και από τον Ιδιωτικό Τομέα στο πλαίσιο του Μέτρου 8.3 του Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα - Γ' Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης.*

² Για τον Μεγάλο Κωνσταντίνο βλ. Bleicken, J.: *Constantin der Große und die Christen. Überlegungen zur konstantinischen Wende*, München 1992 - Deckers, J. G.: *Konstantin und Christus. Der Kaiserkult und die Entstehung des monumentalen Christusbildes in der Apsis*. In: *Constantino il Grande*, Bonamente, G., Fusco, F. (Hg.), Band I, Macerata 1992, σελ. 357-362 - Gottlieb, G.: *Tradition und Neuerung in der Religionspolitik Kaiser Konstantin des Großen*. Στο: *Christen und Heiden in Staat und Gesellschaft des zweiten bis vierten Jahrhunderts*, Gottlieb, G., Barceló, P. (Hg.), München 1992, 87-101 - Girardet, K. M.: *Der Vorsitzende des Konzils von Nicaea (325) - Kaiser Konstantin d. Gr.* Στο: Dietz, K., Hennig, D., Kaletsch, H. (Hg.): *Klassisches Altertum, Spätantike und frühes Christentum*, Würzburg

1993, σελ. 331-360 - Girardet, K. M.: *Der Vorsitzende des Konzils von Nicaea (325) - Kaiser Konstantin d. Gr.* Στο: Dietz, K., Hennig, D., Kaletsch, H. (Hg.): *Klassisches Altertum, Spätantike und frühes Christentum*, Würzburg 1993, σελ. 331-360 - Horst, E.: *Konstantin der Große. Eine Biographie*, Claassen 1993 - Rosen, K.: *Constantins Weg zum Christentum und die Panegyrici Latini*. Στο: *Constantino il Grande*, Bonamente, G., Fusco, F. (Hg.), Band II, Macerata 1993, σελ. 853-863 - Keil, V. (Hg.): *Quellensammlung zur Religionspolitik Konstantins des Großen. Texte zur Forschung, Band 54, 2. Aufl.*, Darmstadt 1995 - Bleckmann, Br.: *Konstantin der Große, Hamburg 1996* - Pohlsander, H. A.: *The Emperor Constantine*, London, New York 1996 - Clauss, M.: *Konstantin der Große und seine Zeit*, München 1996 - Clauss, M.: *Konstantin I.* Στο: *Die römischen Kaiser*, Clauss, M. (Hg.), München 1997, σελ. 282-301 - Girardet, K. M.: *Die Konstantinische Wende und ihre Bedeutung für das Reich. Althistorische Überlegungen zu den geistigen Grundlagen der Religionspolitik Konstantins d. Gr.* Στο: *Die Konstantinische Wende. Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Gesellschaft für Theologie*, Band 13, Mühlenberg, E. (Hg.), Gütersloh 1998, σελ. 9-122 - Thümmel, H. G.: *Die Wende Konstantins und die Denkmäler*. Στο: *Die Konstantinische Wende*, Mühlenberg,

άννης ο Λυδός⁷ τον 6ο αι. μ.Χ. Αναφορικά με τον χαρακτήρα της νέας πρωτεύουσας αξίζει να αναφερθεί ότι βασίστηκε σε στοιχεία της παλιάς Ρώμης και του άμεσου ρωμαϊκού παρελθόντος αλλά ήταν έντονη και η επιβολή του ελληνικού περιβάλλοντος.

Τον 4ο και 5ο αι. η χριστιανική Εκκλησία παρουσιάζεται πλήρως οργανωμένη με έδρες πατριαρχών στα μεγάλα αστικά κέντρα. Οι αυτοκράτορες είχαν το δικαίωμα σύγκλησης Οικουμενικών Συνόδων και έτσι άμεση σχέση με την κορυφή της ιεραρχίας. Τα παλιά ιερά εγκαταλείφθηκαν και αρκετοί αρχαίοι ναοί έγιναν εκκλησίες, ενώ ζηλωτές του Χριστιανισμού στράφηκαν ενάντια σε έργα τέχνης και αρχιτεκτονικής των αρχαίων θρησκειών. Στο πλαίσιο της προσπάθειας αποκέντρωσης δόθηκαν εξουσίες στους τοπικούς επισκόπους, οι οποίες ξεπερνούσαν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, όπως ο σημαντικός ρόλος τους στην ανοικοδόμηση των εκκλησιών.

Στο πλαίσιο αυτό αναλύονται ορισμένα σημαντικά σημεία που συνθέτουν την ιστορία του Χριστιανισμού, της Εκκλησίας και της θρησκευτικής πολιτικής της υστερορωμαϊκής περιόδου⁸, και αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση του ιστορικού, πολιτικού και θρησκευτικού πλαισίου, στο οποίο στηρίχθηκε και μέσω του οποίου εκφράστηκε ο χαρακτήρας της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας,

Ο Μέγας Κωνσταντίνος περιστοιχούμενος από εκκλησιαστικούς Πατέρες της Α' Οικουμενικής Συνόδου (325 μ.Χ.). Ο ρολός περιέχει το πρώτο μισό του συμβόλου Πίστεως Νίκαιας - Κωνσταντινούπολης

⁷ Όπως τόνισε ο Γερμανός ιστορικός Gottlieb⁹ σε μια διάλεξη του στη Βόννη τον Οκτώβριο του 1990 με θέμα “Παράδοση και καινοτομία στη θρη-

R (Hg.), Gütersloh 1998, σελ. 144-185

³ Για την Κωνσταντινούπολη βλ. Alföldi, A.: *On the Foundation of Constantinople. A few Notes*, JRS 37, 1947, σελ. 10-16 - Hampl, F.: *Die Gründung von Konstantinopel. Südostforschungen XIV*, 1955, σελ. 10-21 - Deichmann, F. W.: *Rom, Ravenna, Konstantinopel, Naher Osten. Gesammelte Studien zur spätantiken Architektur, Kunst und Geschichte*, Wiesbaden 1982 - Dagron, G.: *Naissance d' un capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris 1974, 2. Aufl. 1984 - Vickers, M.: *In LIMC III, 1* (1986), σελ. 301-304, s.v. *Constantinopolis* - Berger, A.: *Untersuchungen zu den Patria Konstantinupoleos*. Στο: *Varia II (=Ποικίλα Βυζαντινά 8)*, Bonn 1988 - Chantraine, H.: *Konstantinopel - vom Zweiten Rom zum Neuen Rom*. Στο: *Jahres- und Tagungsbericht der Görres-Gesellschaft 1989*, σελ. 84-95 - Rocca, E. La.: *La fondazione di Constantinopoli*. Στο: *Constantino il Grande*, Bonamente, G., Fusco, F. (Hg.), Band II, Macerata 1993, σελ. 553-583 - Bühl, G.: *Constantinopolis und Roma. Stadtpersonifikationen der Spätantike*, Zürich 1995 - Bauer, F. A.: *Stadt, Platz und Denkmal*

in der Spätantike. Untersuchungen zur Ausstattung des öffentlichen Raums in den spätantiken Städten Rom, Konstantinopel und Ephesos, Mainz 1996 - Bühl, G.: *Constantinopolis: Das Neue im Gewand des Alten*. Στο: *Innovation in der Spätantike. Kolloquium Basel 6. und 7. Mai 1994, Spätantike - Frühes Christentum - Byzanz, Kunst im ersten Jahrtausend*, Breck, B., Deckers, J. G., Effenberger, A., Kötzsche, L. (Hg.), Reihe B: *Studien und Perspektiven*, Band 1, Wiesbaden 1996, σελ. 115-133.

⁴ Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης έγινε στις 8 Νοεμβρίου 324 μ.Χ. Βλ. Maurice 1911, σελ. 482 και τις ανάλογες πηγές. Η Christophilopoulou 1993, σελ. 20f τονίζει τη σημασία της ημερομηνίας 324 μ.Χ. και αναφέρει τρεις λόγους:

1. Την επανένωση της αυτοκρατορίας. Ο Μεγάλος Κωνσταντίνος παρέμεινε μονοκράτορας μετά τη νίκη του εναντίον του Λικινίου. Βλ. Weiler 1996, σελ. 131: «**Erst die Niederlagen des Licinius bei Adrianopel (3. Juli 324) und Chrysopolis (18. September 324) zogen nicht nur Abdankung und Verbannung des Verlierers nach sich, sie hoben diese Zweiteilung auf. Das Imperium Romanum war somit in seiner**

σκευτική πολιτική. Ο αυτοκράτορας Μεγάλος Κωνσταντίνος” (Tradition und Neuerung in der Religionspolitik. Kaiser Konstantin der Große), είναι επικίνδυνο να τολμά κανείς να μελετά περιόδους, όπως αυτή του Μεγάλου Κωνσταντίνου, η οποία εδώ και αρκετές δεκαετίες προσελκύει το ενδιαφέρον ιστορικών, αρχαιολόγων και θεολόγων. Μια αναδρομή στην πλούσια βιβλιογραφία¹⁰, που έχει ως θέμα της συγκεκριμένα τη θρησκευτική πολιτική του Μεγάλου Κωνσταντίνου¹¹, φέρνει στην επιφάνεια τις πολλές φορές αντικρουόμενες απόψεις των μελετητών, σχετικά, τόσο με τον χαρακτήρισμό της προσωπικότητας του Μεγάλου Κωνσταντίνου, όσο και με γενικότερα θέματα της ύστερης αρχαιότητας, τα οποία δικαίως συνειδητά ή ασυνείδητα εσωκλείουν τις προσωπικές πεποιθήσεις των ερευνητών. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η έκθεση των αντιπαραθέσεων αυτών και η προσέγγιση των πηγών εκείνων, οι οποίες αποτελούν αδιαμφισβήτητες μαρτυρίες της υστε-

ρορωμαϊκής περιόδου και επισημαίνουν, έστω και αμυδρά, τη μετάβαση στα νέα θρησκευτικά δεδομένα. Η πραγμάτευση όλων των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών εκείνων που επηρέασαν τη θρησκεία του 4ου αιώνα μ.Χ. και τη θρησκευτική πολιτική του Μεγάλου Κωνσταντίνου, δεν ανήκει στα πλαίσια αυτής της παρουσίασης¹². Πριν εστιαστεί το ενδιαφέρον στα δεδομένα των πηγών, πρέπει να απαντηθεί η ακόλουθη ερώτηση: **Ποιος ήταν ο ρόλος της Εκκλησίας μετά το 324 μ.Χ. και πώς εξηγείται η σχέση της με τον αυτοκράτορα και την κρατική εξουσία;**

Το έτος 324 μ.Χ. είναι ενδεικτικό ως αφετηρία της σχέσεως μεταξύ Εκκλησίας και Κράτους, η εξέλιξη της οποίας ώθησε κατά την περίοδο των υιών του Μεγάλου Κωνσταντίνου στον εκχριστιανισμό της κρατικής ιδεολογίας (Verchristlichung der Staatsideologie), όπως επισημαίνει ο Gottlieb¹³. Οι απαρχές αυτής της σχέσης πρέπει να αναζητηθούν στο παρελθόν. Ο χαρακτήρας του Χριστιανι-

Gesamtheit wieder hergestellt. Constantin galt für die vierzehn Jahre von 324 bis zu seinem Tod (337) wieder als Alleinherrscher, wengleich er in seinen letzten Lebensjahren seine Söhne an der Regierung beteiligte».

2. Την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης.

3. Την απαλλαγή από τις πιέσεις και τις διώξεις που ασκούσαν στους Χριστιανούς οι κρατικές υπηρεσίες, ενώ σημειώνεται η έναρξη της διαδικασίας αναγνώρισης του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας.

Οι εργασίες ανοικοδόμησης ξεκίνησαν στο Βυζάντιο μετά την νίκη του Μεγάλου Κωνσταντίνου εναντίον του Λικίνιου τον Σεπτέμβριο του 324 μ.Χ. και ένα μέρος αυτών χρηματοδοτήθηκε από το κρατικό ταμείο του Λικίνιου, ενώ ένα άλλο μέρος από τους θησαυρούς των ναών. Βλ. Demandt 1989, σελ. 391. Η ίδρυση της πόλης έγινε ταυτόχρονα με τους εορτασμούς των Vicennalien του Κώνσταντα το 324 μ.Χ., όπως αποδεικνύεται σίγουρα από την ύπαρξη του νέου νομισματοκοπέιου στην Κωνσταντινούπολη το 325 μ.Χ.. Βλ. Rocca 1993, σελ. 554, σημ. 7. Για την ακριβή χρονολόγηση της ίδρυσης υπάρχουν διαφορετικές εκδοχές, η αναφορά των οποίων δεν ανήκει στους στόχους της έρευνας.

Για τα εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης βλ. van der Vin, J. P. A.: *L'Inauguratione di Constantinopoli: 11 maggio 330 d.C.* Στο: *Glaux 7, Collana di Studi e Ricerche di Numismatica*, Ermanno A. Arslan *Studia Dicata, Parte III*, Milano 1991, σελ. 591-603, πιν. XCIX-C. Για τους εορτασμούς των εγκαίνιων της Κωνσταντινούπολης βλ. Heucke 1994, σελ. 80ff. Για την ιστορία της πόλης της Κωνσταντινούπολης βλ. Janin, R.: *Constantinople Byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, 2. éd., P 1964 - Beck, H.-G.: *Großstadt - Probleme: Konstantinopel vom 4. - 6. Jahrhundert*. Στο: *Studien zur Frühgeschichte*

Konstantinopels, Beck, H.-G. (Hg.), München 1973, σελ. 1-26 - Müller-Wiener, W.: *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls. Byzantion, Konstantinupolis, Istanbul bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Tübingen 1977 - van der Vin, J. P. A.: *Travellers to Greece and Constantinople, ancient Monuments and old Traditions in medieval Traveller's Tales*, Leiden 1980 - Sodini, J.-P.: *Urbanisme et architecture de Constantinople*. Στο: *Dossiers d'Archéologie (Dijon) 176 (1992)*, σελ. 12-23 - Mango, C.: *The development of Constantinople as an Centre*. Στο: *Mango, C.: Studies on Constantinople, Great Britain 1993*, I, σελ. 117-136 - Bredow, I. von: *Konstantinopolis. I. Lage. II. Topographie*. Στο: *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. Cancil, H., Schneider, H. (Hg.), *Altertum. Band VI*, Stuttgart, Weimar 1999, σελ. 712-716.

⁵ Για το Βυζάντιο βλ. Bredow, I. von: Στο *DNP 2 (1997)*, Sp. 866-867, s.v. *Byzantion, Byzanz (Βυζάντιον)* (*Topographie und Geschichte*).

⁶ *Hesychios von Milet, Patria Constantinopoleos*, Preger, Th. (Hg.), *Scriptores originum Constantinopolitanarum I*, Leipzig 1901 (Nachdr. Leipzig 1989), 1.

⁷ *Johannes Lydos, de Magistratibus. Ioannis Lydi de Magistratibus populi Romani libri tres*, Wünsch, R. (Hg.), Leipzig 1903 (Nachdr. 1967).

⁸ Για θεμελιώδη ζητήματα σχετικά με την ύστερη αρχαιότητα βλ. Demandt 1989, σελ. 470ff - Delmaire, R.: *Les Institutions du Bas-Empire romain de Constantin à Justinien. I: Les institutions civiles palatines*, Paris 1995 - Bowersock, G. W., Brown, P., Grabar, O. (Hg.): *Late Antiquity. A Guide to the Postclassical World*, Cambridge, Mass. 1999 - Harries, J.: *Law and empire in late antiquity*, Cambridge 1999 - Mitchell, St., Greatrex, G. (Hg.): *Ethnicity and Culture in Late Antiquity*, London 2000 - Weber, Gr.: *Kaiser, Träume und Visionen in Prinzipat und*

σμού γενικά δεν θα μπορούσε να διαμορφωθεί χωρίς τη συμβολή του ελληνικού πολιτισμού και του ρωμαϊκού κόσμου. Την οργή του τελευταίου εκπροσώπου της δυναστείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου, Ιουλιανού του Αποστάτη, του οπαδού του Ελληνισμού, επέσυρε - σύμφωνα με τον Brown¹⁴ - ο νοθευμένος κλασικισμός των χριστιανών της ανώτερης τάξης. Ο Ιουλιανός θεωρούσε την παιδεία ως δώρο του Θεού προς τους ανθρώπους, το οποίο όμως καταχράστηκαν οι Χριστιανοί. Ωστόσο αυτό που δεν κατάφερε να αξιολογήσει ο Ιουλιανός ήταν το γεγονός, ότι ο Χριστιανισμός ήταν σε θέση να μεταδώσει την κλασική κουλτούρα στα μεσαία στρώματα της κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Brown, οι χριστιανοί Απολογητές των αρχών του 3ου αι. μ.Χ. υποστήριζαν, ότι η ρωμαϊκή αυτοκρατορία είχε σωθεί χάρη στην συμβολή του Θεού των Χριστιανών. Η αποδοχή του Χριστιανισμού από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο υπήρξε επομένως στάδιο μιας διαδικασίας που ξεκίνησε, όταν ο Χριστιανισμός άρχισε να αφομοιώνει τον ρωμαϊκό πολιτισμό¹⁵. Μόνο στο πλαίσιο αυτής της αλληλεπίδρασης μπορεί να γίνει αντιληπτή η σχέση μεταξύ Εκκλησίας και Κράτους κατά την περίοδο του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Η νίκη του Μεγάλου Κωνσταντίνου κατά του

Αργυρό νόμισμα που παριστάνει τον Μεγάλο Κωνσταντίνο με κράνος, στο οποίο απεικονίζεται το Χριστόγραμμα. (Μόναχο, Κρατική Νομισματική Συλλογή)

Λικινίου στην Χρυσόπολη το 324 μ.Χ. συνέβαλε στην εξασφάλιση της απόλυτης εξουσίας¹⁷ του πρώτου και οδήγησε στην ανάγκη ενεργοποίησης του μηχανισμού προπαγάνδας για τους κατοίκους των επαρχιών της Ανατολής που απελευθερώθηκαν από αυτόν, όπως και εφαρμογής ενιαίων πολιτικών και θρησκευτικών προγραμμάτων στην αυτοκρατορία. Ως ξεχωριστό καθήκον του ανέλαβε ο Μεγάλος Κωνσταντίνος την άσκηση μιας συνεπούς φιλοχριστιανικής πολιτικής, υποδεικνύοντας έτσι, ότι η υπεράσπιση του Χριστιανισμού και ο αγώνας για το ορθό δόγμα ήταν καθήκον και υποχρέωση του αυτοκράτορα απέναντι στο θεϊκό *beneficium*. Τόσο η επιλογή της νέας πρωτεύουσας, της Κωνσταντινούπολης, η

οποία δεν είχε κηλιδωθεί από τους ειδωλολάτρες, όσο και η επιλογή του νέου αυτοκρατορικού επιθέτου *victor*¹⁸, είναι αποδεικτικά στοιχεία της νέας θρησκευτικής κατεύθυνσης: Το επίθετο *invictus*¹⁹ (ανίκητος) που εξίσωνε τον αυτοκράτορα με τον Sol (Ήλιος)²⁰, έπρεπε να αντικατασταθεί από ένα

Spätantike, Stuttgart 2000.

⁹ Gottlieb 1992, σελ. 87.

¹⁰ Nowak, K.: *Der erste christliche Kaiser. Konstantin der Große und das Konstantinische Zeitalter im Widerstreit der neueren Kirchengeschichte.* Στο: *Die Konstantinische Wende, Mühlenberg, E. (Hg.), Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Gesellschaft für Theologie, Band 13, Gütersloh 1998, σελ. 186-233.*

¹¹ Βλ. Brandt, H.: *Konstantin der Große. Der erste christliche Kaiser. Eine Biographie, München 2006* - Demandt, A., Engemann, J. (Hrsg.): *Konstantin der Große. Geschichte, Archäologie, Rezeption. Rheinisches Landesmuseum, Trier 2006* - Piepenbrink, K.: *Konstantin der Große und seine Zeit. 2. Aufl. Darmstadt 2007.*

¹² Βλ. σχετικά Brown 1998, σελ 27-51.

¹³ Gottlieb 1992, σελ. 93.

¹⁴ Brown 1998, σελ. 99.

¹⁵ Brown 1998, σελ. 88.

¹⁶ Girardet 1998, σελ. 73, υποσ. 254.

¹⁷ Βλ. Grünwald 1990, σελ. 134ff - Pierti, Ch.: *Constantin en 324. Propagande et théologie impériales d'après les documentes de la Vita Constantini.* Στο: Frézouls, E. (Hg.): *Crise et redressement dans les provinces européennes de l' Empire, Strasbourg 1983, σελ. 63-90.*

¹⁸ Grünwald 1990, σελ. 136, υποσ. 19 - Christ 1988, σελ. 748.

¹⁹ Οι προθέσεις της αυτοκρατορικής ιδεολογίας και η εικόνα του αυτοκράτορα που συνδέονταν με αυτές απαιτούσαν νέες προσαρμογές. Στο πλαίσιο των παρατηρήσεών του για τη λατρεία του αυτοκράτορα και την αυτοκρατορική εικόνα ο Vogt προσπαθεί να αναλύσει τα στοιχεία του χαρακτήρα της χριστιανικής αυτοκρατορικής εξουσίας, καθώς αναζητάει την προέλευση της και αναλύει την σχέση

άλλο, απαλλαγμένο θρησκευτικών δεσμεύσεων επίθετο, όπως το victor (νικητής). Ο Grönenwald χρονολογεί τη μετατροπή μεταξύ 18 Σεπτεμβρίου και 8 Νοεμβρίου 324 μ.Χ. Μια σειρά από επιγραφές²¹ της περιόδου της μονοκρατορίας του Μεγάλου Κωνσταντίνου επιβεβαιώνουν τη χρήση του επιθέτου victor, το οποίο αντιθέτως δεν αποτελεί μέρος του υπομνήματος των νομισμάτων. Οι νομισματικές πηγές της περιόδου του Μεγάλου Κωνσταντίνου ακολουθούν ενδεχομένως μια πολύ διαφορετική κατεύθυνση από εκείνη των επιγραφών σχετικά με τον τρόπο διοχέτευσης της αυτοκρατορικής προπαγάνδας.

Στόχος της θρησκευτικής πολιτικής του Μεγάλου Κωνσταντίνου εκτενέστερα ήταν η εξασφάλιση της συμμαχίας μεταξύ Εκκλησίας και Κράτους. Μόνο στη βάση της πολιτικής και θρησκευτικής ενότητας μπορούσε να συντονιστεί το υστερορωμαϊκό κράτος. Το θεϊκό beneficium, το οποίο έκανε εφικτή τη νίκη του Μεγάλου Κωνσταντίνου εναντίον του Μαξεντίου το 312 μ.Χ. και του Λικινίου το 324 μ.Χ., απαιτούσε την εκπλήρωση του munus principis από την πλευρά του αυτοκράτορα, ο οποίος αργότερα κλήθηκε να ανταποκριθεί, αναλαμβάνοντας ρόλο πρύτανη σε Συνόδους που συγκλήθηκαν για την επίλυση των θεολογικών διαφορών. Ο ρόλος του Μεγάλου Κωνσταντίνου παραμένει πιστός στην παράδοση του Ρωμαίου αυτοκράτορα, ο οποίος έπρεπε να κερδίσει την εύνοια της θεότητας για το καλό της αυτοκρατορίας. Στα καθήκοντα του Μεγάλου Κωνσταντίνου ως κοινού επισκόπου ανήκε επιπλέον η επίβλεψη για την τέ-

λεση της λατρείας, η πειθαρχία των "Kultbeamte" και γενικά η εξασφάλιση της ενότητας στα πλαίσια της χριστιανικής λατρείας. Ο Clauss επισημαίνει όμως ότι, η θρησκεία και η τέλεση της λατρείας πρέπει να κατανοηθούν ως κάτι το μηχανικό και τυποποιημένο και δεν είναι δυνατό να γίνει λόγος για πίστη με τη σημερινή έννοια²².

Στην προσπάθειά του ο Μεγάλος Κωνσταντίνος να εφαρμόσει τους στόχους βρέθηκε αναμειγμένος σε θεολογικές αντιθέσεις μεταξύ ορθόδοξων Χριστιανών και Αρειανών. Πρόκειται για τη γνωστή διαμάχη περί των απόψεων του πρεσβυτέρου Αρείου, η οποία έλαβε χώρα στην Εκκλησία της Αλεξάνδρειας και χαρακτηρίζονταν από τη διαφωνία σχετικά με τον καθορισμό της ουσίας του Λόγου του Θεού. Συγκεκριμένα και σύμφωνα με την διδασκαλία του Αρείου, ο Λόγος και Υιός του Θεού ήταν κτίσμα του, γεγονός που δεν αποδέχονταν οι ορθόδοξοι Χριστιανοί. Μετά την εκδίωξη του Αρείου από τον επίσκοπο Αλεξανδρείας Αλέξανδρο επιχείρησε ο Μεγάλος Κωνσταντίνος με επιστολές του²³ τόσο προς τον πρεσβύτερο Άρειο²⁴, όσο και προς τον επίσκοπο Αλέξανδρο να κατευθύνει τις διαφορές και αναλαμβάνοντας διαιτητικό ρόλο να αποφύγει την επικίνδυνη για την αυτοκρατορία διχοτόμηση του πλήθους.

Η μεσολάβηση του Μεγάλου Κωνσταντίνου ήταν ανεπιτυχής. Υπό την πίεση των γεγονότων ο αυτοκράτορας²⁵ συγκάλεσε τη μεγάλη Οικουμενική Σύνοδο στη Νίκαια της Βιθυνίας στις 20 Μαΐου 325 μ.Χ.²⁶ με σκοπό τη συστηματική εξέταση και επίλυση του προβλήματος του Αρειανισμού, καθώς

ανάμεσα στις εθνικές και χριστιανικές πηγές σχετικά με την καθιέρωση της χριστιανικής αυτοκρατορικής λατρείας. Βλ. Vogt 1957, σελ. 354.

²⁰ Βλ. Bruun, P.: *Una permanenza del Sol invictus di Constantino nell' arte christiana*. Στο: *Constantino il grande*, Bonamente, G., Fusco, F. (Hg.), Band I, Macerata 1992, σελ. 219-230. Σχετικά με τον Sol invictus βλ. Thümmel, H. G.: *Die Wende Konstantins und die Denkmäler*. Στο: *Die Konstantinische Wende*, Mühlenberg, R (Hg.), Gütersloh 1998, σελ. 148, υποσ. 15.

²¹ Grönenwald 1990, αρ. 106, 269, 277, 381, 382, 384. Σχετικά με τον καθορισμό του χρονικού πλαισίου της προσαρμογής του αυτοκρατορικού τίτλου βλ. Grönenwald 1990, σελ. 136 ff.

²² Clauss 1997, σελ. 292 - Girardet 1993, σελ. 338.

²³ Eusebius, *Vita Constantini* II, 64-72.

²⁴ Σχετικά με τον αρειανισμό βλ. Alföldi, M. R.: *Der Sieg der Arianer an Constantins Hof*. Στο: *Acti VI Congr. Intern. Archeol. Christ., Studi Antichità Christ.* 26 (1965), σελ. 753 ff - Norderval, O.: *The Emperor Constantine and*

Arius: Unity in the Church and Unity in the Empire. Στο: *StH* 42 (1988), σελ. 113-150.

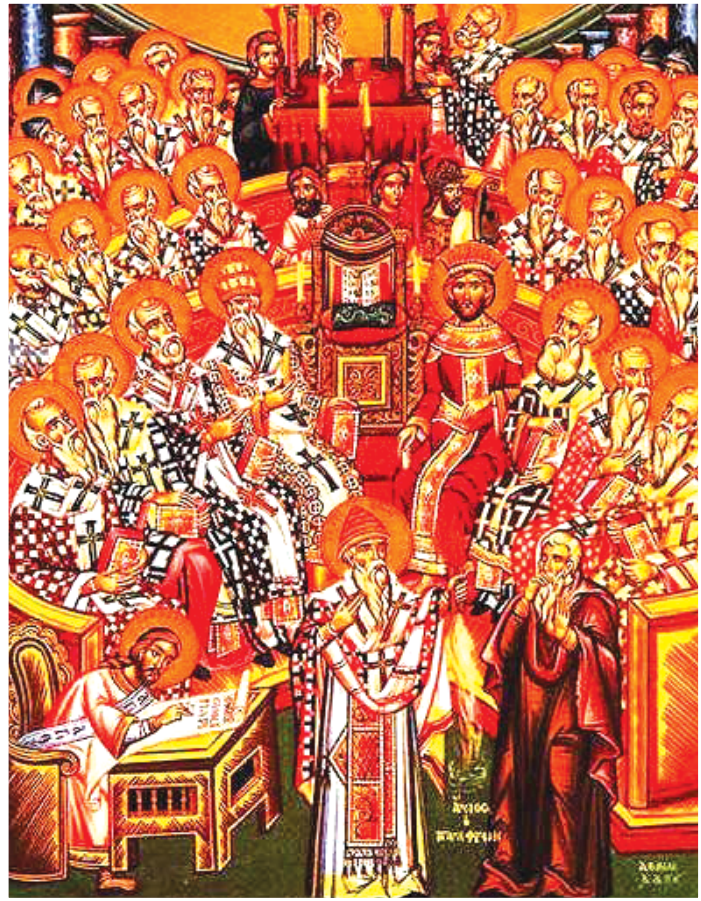
²⁵ Eusebius, *Vita Constantini* III, 6, 1.

²⁶ Από την Σύνοδο της Νίκαιας δεν σώζονται επίσημα έγγραφα, εκτός από μια πρώτη έκθεση του Ευσέβιου για ένα μέρος των συζητήσεων. Βλ. Girardet 1993, σελ. 344ff, υποσ. 57. Ο καθορισμός μιας αποδεκτής ημερομηνίας του Πάσχα, το ζήτημα της ιεραρχίας των επισκόπων και άλλα ζητήματα αποτελούσαν τα θέματα της Συνόδου. Βλ. Clauss 1997, σελ. 295 - Demandt 1989, σελ. 73 - Pohlsander 1996, σελ. 45-51.

Σίγουρη είναι η συμμετοχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου στις Συνόδους της Νικομήδειας το 327 μ.Χ. και της Κωνσταντινούπολης το 336 μ.Χ. Βλ. Girardet 1992, σελ. 449, υποσ. 18 και 20 - Clauss 1996, σελ. 85. Σχετικά με την Σύνοδο της Νίκαιας βλ. Jaros, K.: *Wurzeln des Glaubens. Zur Entwicklung der Gottesvorstellung von Juden, Christen und Muslimen. Kulturgeschichte der Welt*, Band 63, Mainz am Rhein 1995, σελ. 161-166.

²⁷ Demandt 1989, σελ. 73 - Pohlsander 1996, σελ. 45-51

και τη διευθέτηση άλλων ενδοεκκλησιαστικών υποθέσεων, όπως ο καθορισμός της ημερομηνίας του Πάσχα ή η ιεραρχία των επισκόπων²⁷. Επίσημα έγγραφα της Συνόδου δεν σώζονται²⁸, ενώ για την εξέλιξη και την οργάνωσή της δεν παραδίδεται τίποτα από τις επιστολές του Μεγάλου Κωνσταντίνου²⁹. Με τη στάση του Μεγάλου Κωνσταντίνου στη Σύνοδο ασχολείται ο Ευσέβιος³⁰, ο οποίος μας ενημερώνει για τη σύγκληση της Συνόδου. **Την πρωταρεία της Συνόδου³¹ ανέλαβε ο Μέγας Κωνσταντίνος κατά το πρότυπο του παραδοσιακού *munus principis*³². Η Σύνοδος καταδίκασε τον Άρειο και τους οπαδούς του και με την διακήρυξη του ομοούσιου³³ του Πατρός και του Υιού πρόσφερε μια συμβιβαστική λύση στο φλέγον θέμα του καθορισμού της ουσίας του Λόγου του Θεού, η οποία είχε τις ευνοϊκότερες προϋποθέσεις για μια γενική αποδοχή τόσο από την πλευρά των Αρειανών όσο και από αυτή των οπαδών της ορθόδοξης διδασκαλίας³⁴. Ο Μέγας Κωνσταντίνος προέβη στην άμεση εφαρμογή των αποφάσεων της Συνόδου της Νίκαιας, οι οποίες μεταξύ άλλων προέβλεπαν τον εξορισμό του Αρείου και των οπαδών του, επιβεβαιώνοντας κατά τον τρόπο αυτό την ισχύ της κοσμικής εξουσίας και την επιρροή της σε εκκλησιαστικές αποφάσεις. Η ενότητα της κοσμικής και της εκκλησιαστικής εξουσίας σε ένα πρόσωπο ευνόησε αποφάσεις, που πιστοποιούσαν την καθοριστική για τα δογματικά ζητήματα παρέμβαση του αυτοκράτορα και συγκεκριμένα στη δίωξη του Αρείου και των οπαδών του. Η απόφα-**

Μεταβυζαντινή εικόνα με θεολογική αναπαράσταση της Α' Οικουμενικής Συνόδου (Μιχαήλ Δαμασκηνός, 1591, Μουσείο Αγίας Αικατερίνης Σιναϊτών, Ηράκλειο Κρήτης)

ση της Συνόδου συνέπεσε με τους εορτασμούς των Vicennalien του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Με μια δεύτερη Σύνοδο στη Νίκαια τον Νοέμβριο του 327 μ.Χ. αποκαταστάθηκε ο Άρειος, ο οποίος είχε ήδη αναγνωρίσει και αποδεχθεί το δόγμα της Νίκαιας. Η προσωπική μεσολάβηση του Μεγάλου Κωνσταντίνου εκφράστηκε στην πρόσκληση

- Girardet 1998, σελ. 84 κ.ε.

²⁸ Cameron 1994, σελ. 30.

²⁹ Girardet 1992, σελ. 450.

³⁰ Eusebius, *Vita Constantini III*, 10.

³¹ Σχετικά με τον ηγετικό ρόλο του Μεγάλου Κωνσταντίνου στις Συνόδους βλ. Girardet 1992, σελ. 450 - Sieben, H. J.: *Die Konzilidee der Alten Kirche*, Paderborn 1979 - Alberigo, G. (Hg.): *Geschichte der (ökumenischen) Konzilien. Vom Nicaenum bis zum Vaticanum II*, Düsseldorf 1993. Σχετικά με τον ρόλο του Μεγάλου Κωνσταντίνου ως επισκόπου βλ. Seston, W.: *Constantine as a bishop*. Στο: *JRS* 37 (1947), σελ. 127-131 - Kraft, H.: *Konstantin und das Bischofsamt*. Στο: *Saeculum* 8 (1957), σελ. 32-42 - Straub, J.: *Kaiser Konstantin als Episkopos ton ekτος*. Στο: *Studia Patristica I* (1957), σελ. 678-695 (βλ.: *Regeneratio Imperii I, Aufsätze über Roms Kaisertum und Reich im Spiegel der heidnischen und*

christlichen Publizistik, Darmstadt 1972, σελ. 119-133)

- Straub, J.: *Konstantin als κοινός επίσκοπος*. Στο: Straub, J.: *Regeneratio Imperii I, Aufsätze über Roms Kaisertum und Reich im Spiegel der heidnischen und christlichen Publizistik*, Darmstadt 1972, σελ. 134-158 - Drake, H. A.: *Constantine and the Bishop. The Politics of Intolerance*, Baltimore 2000.

³² Σχετικά με την έννοια του *munus principis* βλ. Girardet 1993, σελ. 336-338.

³³ Σχετικά με τα θεολογικά ζητήματα βλ. Ritter 1989, σελ. 163-221 - Bienert, W. A.: *Das vornicaeische ομοούσιος als Ausdruck der Rechtsgläubigkeit*. Στο: *ZKG* 90, 1979, σελ. 5-29 - Clauss 1996, σελ. 86 f - Christ 1988, σελ. 776.

³⁴ Για τις δογματικές διαφορές και τον καθορισμό της σχέσεως μεταξύ Πατρός και Υιού βλ. Ritter 1989.

³⁵ Eusebius, *Vita Constantini III*, 15, 1-2.

³⁶ Σωκράτης, *Εκκλησιαστική Ιστορία I*, 14, 4.

του Αρείου, η μεταστροφή του οποίου συνέβαλε στην αναίρεση του αυτοκρατορικού διατάγματος για αυτόν και για τους εξόριστους επισκόπους³⁵. Ο εκκλησιαστικός ιστορικός Σωκράτης Σχολαστικός παρέθεσε μια αντικειμενική εικόνα της πολιτικής και εκκλησιαστικής κατάστασης της περιόδου χωρίς να κρύβει τον ιδιαίτερο σεβασμό του απέναντι στον Μεγάλο Κωνσταντίνο³⁶. Εναντίον της απαίτησης του Μεγάλου Κωνσταντίνου για την αποκατάσταση του Αρείου στράφηκε ο επίσκοπος Αλεξανδρείας Αθανάσιος ο Μέγας³⁷. Μετά από αρκετές διαπραγματεύσεις και με σκοπό την εξομάλυνση των αντιθέσεων μεταξύ Αρειανών και Ορθοδόξων συγκλήθηκε η Σύνοδος στην Τύρο το 335 μ.Χ. Με τη Σύνοδο αυτή αποκαταστάθηκε επίσημα ο Άρειος και καταδικάστηκε ο Αθανάσιος, ο οποίος εξορίστηκε στις 7 Νοεμβρίου 335 μ.Χ. στους Τρεβήρους, πέφτοντας θύμα της φαινομενικά επιτυχούς λύσεως των διενέξεων³⁸. Στο πλαίσιο της θρησκευτικής διαμάχης αποφασίστηκε προς όφελος των Αρειανών, καθώς, σύμφωνα με τον Clauss³⁹, οι Αρειανοί πρόσφεραν στον αυτοκράτορα το καλύτερο θρησκευτικό και ιδεολογικό πρότυπο για την ενίσχυση της εξουσίας του.

Η παρέμβαση του Μεγάλου Κωνσταντίνου σε ενδοεκκλησιαστικά ζητήματα οδήγησε σε μια αποδοτική και συγχρόνως ανταγωνιστική σχέση μεταξύ Εκκλησίας και Κράτους⁴⁰, η ενότητα των οποίων αποτελούσε εις το εξής εγγύηση ειρήνης για την αυτοκρατορία⁴¹. Στην προσπάθειά του ο Vogt⁴² να καθορίσει τη στάση του Μεγάλου Κωνσταντί-

νου στο πλέγμα αυτής της σχέσης επισημαίνει ότι **ο Μεγάλος Κωνσταντίνος επενέβη διαιτητικά στις αντιδικίες μεταξύ των Ορθοδόξων και των Αρειανών, συγκαλώντας Συνόδους για τη διευθέτηση των διαφορών**, χωρίς να διστάζει όμως να επιβάλλει με νομική σκληρότητα και απειλές τις αποφάσεις τους, υπογραμμίζοντας με αυτόν τον τρόπο έντονα την κρατική παρέμβαση σε εκκλησιαστικά θέματα και σηματοδοτώντας μια εποχή σημαντικών καταβολών στον θρησκευτικό και πολιτικό τομέα. Η συνάντηση του Imperator με τους sacerdotes στην Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας συνέβαλε ριζικά και για πρώτη φορά στη διαμόρφωση της ιδέας περί ενότητας της εκκλησιαστικής και κρατικής εξουσίας. Την παρέμβαση του αυτοκράτορα σε ζητήματα της Εκκλησίας προσπάθησε να δικαιολογήσει ο Ευσέβιος με τη διαπίστωση ότι ο αυτοκράτορας ήταν ο εκπρόσωπος του Θεού πάνω στη γη, και το επίγειο βασίλειο αποτελούσε ομοίωμα του αντίστοιχου θεϊκού, επιδρώντας κατά αυτόν τον τρόπο στη διαμόρφωση της χριστιανικής πολιτικής θεωρίας⁴³. Πέρα από αυτή τη διαπίστωση είναι χαρακτηριστικό επίσης ότι βάσει των ευθυνών του ως pontifex maximus ο Μεγάλος Κωνσταντίνος ήταν υποχρεωμένος να εξουδετερώσει οποιοσδήποτε διαφορές και διαμάχες στον θρησκευτικό τομέα, ανταποδίδοντας έτσι την ευγνωμοσύνη του για τη βοήθεια που του πρόσφερε ο Θεός των Χριστιανών στη μάχη του κατά του Λικινίου, και ταυτόχρονα εξασφαλίζοντας την αποκατάσταση της ειρήνης στην αυτοκρατορία⁴⁴.

³⁷ Βλ. Athanasius, *De incarnatione Verdi*, Meijering, E. P. (Hg.), Amsterdam 1989 - Vogt 1957, σελ. 344 f - Cameron 1994, σελ. 90 f - Gentz, G.: *Art. Athanasius, RAC I*, 1950, σελ. 860-866 - Girardet, K. M.: *Kaisergericht und Bischofsgericht. Studien zu den Anfängen des Donatistenstreits (313-315) und zum Prozeß des Athanasius von Alexandria (328-346)*, Bonn 1975 - Drake, H. A.: *Athanasius' First Exil*. Στο: GRBS 27 (1986), σελ. 193-204 - Barnes, T. D.: *Athanasius and Constantius. Theology and Politics in the Constantinian Empire*, Cambridge Mass. 1993 - Butterweck, Chr.: *Athanasius von Alexandrien: Bibliographie. Abhandlungen der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften, Nordrhein-Westfälische Akademie der Wissenschaften* 90, Opladen 1995 - Tetz, M.: *Athanasiana: zu Leben und Lehre des Athanasius*, Geerlings, W., Wyrwa, D. (Hg.), *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche, Beihefte* 78, Berlin 1995 - Martin, A.: *Athanasie d' Alexandrie et l' église d' Égypte au IVe siècle (328-373)*, Rom 1996 - Heil, U.: *Athanasius von Alexandrien, De sententia Dionysii: Einleitung, Übersetzung und Kommentar, Patristische Texte und*

Studien 52, Berlin 1999.

³⁸ Demandt 1989, σελ. 73-74.

³⁹ Clauss 1997, σελ. 300.

⁴⁰ Η κοινή άσκηση της πολιτικής και εκκλησιαστικής εξουσίας αποδίδεται από τον Vogt 1957, σελ. 346.

⁴¹ Βλ. Cameron 1994, σελ. 75 ff.

⁴² Vogt 1957, σελ. 346.

⁴³ Cameron 1994, σελ. 88.

⁴⁴ Girardet 1993, σελ. 340.

⁴⁵ Clauss 1996, σελ. 86.

⁴⁶ Μετά τη νίκη του Μεγάλου Κωνσταντίνου εναντίον του Μαξέντιου η εξασφάλιση της ειρήνης ήταν πολύ σημαντική για τον αυτοκράτορα, όπως επισημαίνει ο Rosen, K.: *Constantins Weg zum Christentum und die Panegyrici Latini*. Στο: *Constantino il Grande, Bonamente, G., Fusco, F. (Hg.), Band II, Macerata* 1993, σελ. 855 f.

⁴⁷ Demandt 1989, σελ. 74.

⁴⁸ Brandt 1998, σελ. 36.

⁴⁹ Brandt 1998, σελ. 35 f.

⁵⁰ Clauss 1996, σελ. 88.

⁵¹ Brandt 1998, σελ. 34 f.

⁵² Σχετικά με την χριστιανική ιδεολογία βλ. Elliot, T.

Ψηφιδωτό από την Αγία Σοφία. 1000 μ.Χ. Ο Κωνσταντίνος ο Μέγας προσφέρει στον Χριστό τη νέα πρωτεύουσα, την Κωνσταντινούπολη. Από τη νότια είσοδο του νάρθηκα

Η ένταση των θρησκευτικών διαφορών στην περίοδο των υιών του Μεγάλου Κωνσταντίνου και η συνεχιζόμενη παρέμβαση της κρατικής εξουσίας σε εκκλησιαστικά ζητήματα ώθησε στην περαιτέρω εφαρμογή του προτύπου της κρατικής

εκκλησίας στο πλαίσιο της κοινωνίας της ύστερης αρχαιότητας, του οποίου ο σχεδιασμός ανήκε στον Μεγάλο Κωνσταντίνο⁴⁵. Η συνάντηση του Imperator με τους sacerdotes στην Σύνοδο της Νίκαιας ενίσχυσε για πρώτη φορά την ιδέα της ενότητας⁴⁶, η οποία σύμφωνα με τον Demand εκφράστηκε καλύτερα στον Μεγάλο Κωνσταντίνο, τον πρώτο αντιπρόσωπο του βυζαντινού καισαροπαπισμού⁴⁷. Δεν πρέπει επίσης να παραληφθεί το γεγονός, ότι ένας από τους πιο βασικούς παράγοντες που επηρέασαν τη θρησκευτική πολιτική του Μεγάλου Κωνσταντίνου ήταν το Διάταγμα του Γαλερίου υπέρ των Χριστιανών το 311 μ.Χ., το οποίο καθιστούσε τη χριστιανική κοινότητα μέλος του κράτους και εξασφάλιζε τη νομική βάση, πάνω στην οποία ο Μεγάλος Κωνσταντίνος κατάφερε να στηρίξει τη θρησκευτική του πολιτική.

Από την άλλη πλευρά δυσχεραίνονταν η θέση των εθνικών, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι νομικές διατάξεις στρέφονταν εναντίον τους⁴⁸. Οι ενέργειες του Μεγάλου Κωνσταντίνου ανάγονταν σε μια πολιτική ανοχής εναντίον των εθνικών και επιθέσεως κατά των αιρετικών⁴⁹. Στρεφόταν για παράδειγμα με νομική σκληρότητα ενάντια όλων των αιρετικών, οι αρχές των οποίων απείχαν πολύ από εκείνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας και υποθήκευαν την ενότητα της. Επακόλουθο της αυτοκρατορικής στάσης ήταν η δημιουργία μιας χριστιανικής κρατικής Εκκλησίας, η οποία διακήρυτε ότι ο νέος Θεός δεν ανεχόταν την παρουσία κανενός άλλου

G.: Constantine and 'the Arian Reaction after Nicaea'. Στο: *Journal of Ecclesiastical History* 43 (1992), σελ. 169-194 - Leeb, R.: *Konstantin und Christus. Die Verchristlichung der imperialen Repräsentation unter Konstantin dem Großen als Spiegel seiner Kirchenpolitik und seines Selbstverständnisses als christlicher Kaiser*, Berlin 1992 - Bellen, H.: *Christianissimus Imperator. Zur Christianisierung der römischen Kaiserideologie von Constantin bis Theodosius*. Στο: *E fontibus haurire. Beiträge zur römischen Geschichte und zu ihren Hilfswissenschaften (Heinrich Chantraine zum 65. Geburtstag)*, Günther, R., Rebenich, St. (Hg.), Paderborn 1994, σελ. 3-19 - Bradbury, S.: *Constantine and the Problem of Anti-Pagan Legislation in the Fourth Century*. Στο: *Classical Philology* 89 (1994), σελ. 120-139 - Lehmeier, E., Gottlieb, G.: *Kaiser Konstantin und die Kirche. Zur Anfänglichkeit eines Verhältnisses*. Στο: *E fontibus haurire. Beiträge zur römischen Geschichte und zu ihren Hilfswissenschaften (Heinrich Chantraine zum 65. Geburtstag)*, Günther, R., Rebenich, St. (Hg.), Paderborn 1994, σελ. 163-183 - Groß-Albenhausen, K.: *Zur christlichen Selbstdarstellung Konstantins*. Στο: *Klio* 78 (1996), σελ. 171-185 - Barnes, T. D.: *Christentum*

und dynamische Politik (300-325). Στο: *Usurpationen in der Spätantike*, Paschoud, Fr., Szidat, J. (Hg.), Stuttgart 1997, σελ. 99-109 - Cameron, A.: *Eusebius' Vita Constantini and the Construction of Constantine*. Στο: *Portraits. Biographical Representation in the Greek and Latin Literature of the Roman Empire*, Edwards, M. J., Swain, S. (Hg.), Oxford 1997, σελ. 145-174 - Baltrusch, E.: *Die Christianisierung des Römischen Reiches. Eine Zäsur in der Geschichte des Judentums?*. Στο: *Historische Zeitschrift* 266 (1998), σελ. 23-46 - Barnes, T. D.: *Constantine and Christianity. Ancient Evidence and Modern Interpretations*. Στο: *Zeitschrift für Antikes Christentum* 2 (1998), σελ. 274-294 - Hansen, G. Chr.: *Eine fingierte Ansprache Konstantins auf dem Konzil von Nicaea*. Στο: *Zeitschrift für Antikes Christentum* 2 (1998), σελ. 173-198 - Barceló, P.: *Warum Christus? Überlegungen zu Constantins Entscheidung für das Christentum*. Στο: *Zwischen Krise und Alltag. Antike Religionen im Mittelmeerraum*, Batsch, Chr., Egelhaaf-Gaiser, U., Stepper, R. (Hg.), Stuttgart 1999, σελ. 255-269 - Piepenbrink, K.: *Konstantin der Große - wendet sich nicht dem Christentum zu*. Στο: *Virtuelle Antike. Wendepunkte der Alten Geschichte*, Brodersen, K. (Hg.), Darmstadt 2000, σελ. 133-149.

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

λου Θεού δίπλα του⁵⁰. Στο πλαίσιο των θρησκευτικών και πολιτικών του ενεργειών ο Μεγάλος Κωνσταντίνος δεν στράφηκε εναντίον των εθνικών, αλλά επιχείρησε τον εκχριστιανισμό τους. Ο ανταγωνισμός ωστόσο μεταξύ εθνικών και χριστιανών απετέλεσε έναν από τους πιο ζωτικούς παράγοντες στην ιστορική εξέλιξη του 4ου αι. μ.Χ.

Συνοπτικά γίνεται λόγος για μια συνύπαρξη Εκκλησίας και Κράτους και περαιτέρω για μια συμβίωση εθνικών και χριστιανικών στοιχείων σε όλους τους τομείς. Η πρωτοποριακή για τον κόσμο της ύστερης αρχαιότητας⁵¹ ανάμειξη αντιφατικών παραγόντων αποτελούσε για τον Μεγάλο Κωνστα-

ντίνο βάση και αφετηρία μιας πολιτικής, η οποία κάτω από τον έλεγχο της αυτοκρατορικής προπαγάνδας διοχετευόταν μέσω ενός ευρέος φάσματος καλλιτεχνικής δημιουργίας στην κοινωνία του 4ου αι. μ.Χ. Χωρίς την κατανόηση αυτής της διαδικασίας και τον καθορισμό της δράσης, επίδρασης και αντίδρασης των αναφερομένων φορέων και παραγόντων δεν μπορεί να εξηγηθεί η συνύπαρξη εθνικών και χριστιανικών συμβόλων, τα οποία είχαν τεθεί στην υπηρεσία του αυτοκράτορα, ούτε να αξιολογηθεί η ένταξη των αρχαιολογικών και νομισματικών πηγών στο πλαίσιο της περιόδου του Μεγάλου Κωνσταντίνου⁵². ■

Πίνακας συντομογραφιών και βιβλιογραφίας

Πηγές

Eusebius, Vita Constantini: *Eusebius, Vita Constantini*, Winkelmann, Fr. (Hg.): *Über das Leben des Kaisers Konstantin. Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte, Eusebius Werke, Band 1, Teil 1, 2. Aufl., Berlin 1991*

Σωκράτης, Εκκλησιαστική Ιστορία: *Sokrates, Kirchengeschichte*, Hansen, G. Chr. (Hg.). *Mit Beiträgen von Sirinjan, M., Berlin - Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte, Band 1, Berlin 1995*

Βιβλιογραφία

Brandt 1998: *Brandt, H.: Geschichte der römischen Kaiserzeit. Von Diokletian und Konstantin bis zum Ende der konstantinischen Dynastie (284-363), Berlin 1998*

Brown 1998: *Brown, P.: Ο κόσμος της ύστερης Αρχαιότητας 150-750 μ.Χ. (The World of Late Antiquity, London 1989), Übers. von E. Stambogli, Athen 1998*

Cameron 1994: *Cameron, A.: Das späte Rom, 284-430 n. Chr., München 1994*

Christ 1988: *Christ K.: Geschichte der römischen Kaiserzeit von Augustus bis zu Konstantin, München 1988*

Christophilopoulou 1993: *Christophilopoulou, Ai.: Βυζαντινή Ιστορία, Α' 324-610, 2. Aufl., Θεσσαλονίκη 1993*

Clauss 1996: *Clauss, M.: Konstantin der Große und seine Zeit, München 1996*

Clauss 1997: *Clauss, M.: Konstantin I. Στο: Die römischen Kaiser, Clauss, M. (Hg.), München 1997, σελ. 282-301*

Demandt 1989: *Demandt, A.: Die Spätantike. Römische Geschichte von Diokletian bis Justinian, 284-565 n. Chr., München 1989*

Girardet 1992: *Girardet, K. M.: Kaiser Konstantin der Große als Vorsitzender von Konzilien. Die historischen Tatsachen und ihre Bedeutung. Στο: Constantino il Grande, Bonamente, G., Fusco, F. (Hg.), Band I, Macerata 1992, σελ. 445-459*

Girardet 1993: *Girardet, K. M.: Der Vorsitzende des*

Konsils von Nicaea (325) - Kaiser Konstantin d. Gr. Στο: Dietz, K., Hennig, D., Kaletsch, H. (Hg.): Klassisches Altertum, Spätantike und frühes Christentum, Würzburg 1993, σελ. 331-360

Girardet 1998: *Girardet, K. M.: Die Konstantinische Wende und ihre Bedeutung für das Reich. Althistorische Überlegungen zu den geistigen Grundlagen der Religionspolitik Konstantins d. Gr. Στο: Die Konstantinische Wende. Veröffentlichungen der Wissenschaftlichen Gesellschaft für Theologie, Band 13, Mühlenberg, E. (Hg.), Gütersloh 1998, σελ. 9-122*

Gottlieb 1992: *Gottlieb, G.: Tradition und Neuerung in der Religionspolitik Kaiser Konstantin des Großen. Στο: Christen und Heiden in Staat und Gesellschaft des zweiten bis vierten Jahrhunderts, Gottlieb, G., Barcel, P. (Hg.), München 1992, σελ. 87-101*

Grünewald 1990: *Grünewald, Th.: Constantinus Maximus Augustus. Herrschaftspropaganda in der zeitgenössischen Überlieferung, Stuttgart 1990*

Heucke 1994: *Heucke, Cl.: Circus und Hippodrom als politischer Raum. Untersuchungen zum großen Hippodrom von Konstantinopel und zu entsprechenden Anlagen in spätantiken Kaiserresidenzen. Altertumswissenschaftliche Texte und Studien, Band 28, Hildesheim, Zürich, New York 1994*

Pohlsander 1996: *Pohlsander, H. A.: The Emperor Constantine, London, New York 1996*

Ritter 1989: *Ritter, A. M.: Dogma und Lehre im Leben der Alten Kirche. Στο: Andresen, C. (Hg.): Handbuch der Dogmen- und Theologiegeschichte, Band 1, Göttingen 1989*

Rocca 1993: *Rocca, E. La.: La fondazione di Constantinopoli. In: Constantino il Grande, Bonamente, G., Fusco, F. (Hg.), Band II, Macerata 1993, σελ. 553-583*

Vogt 1957: *Vogt, J.: Constantinus der Große. Στο: RAC III (1957), σελ. 306-379*

Weiler 1996: *Weiler, I.: Zur Frage der Grenzziehung zwischen Ost- und Westteil des Römischen Reiches in der Spätantike. In: Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit, Bratoz, R. (Hg.), Ljubljana 1996, σελ. 123-143*

Πύλη Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης